

Asiantuntijalausunto. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 ja 8 b §:n muuttamisesta, HE 201/2022 vp.

Eduskunnan lakivaliokunnan käsiteltävänä olevan hallituksen esityksen (HE 201/2022 vp) valmistelussa on hyödynnetty kirjoittamaamme selvitystä riita-asioiden oikeudenkäyntikulujen määrän kehityksestä (Sarasoja, Laura & Carling, Chris, 2020, Oikeudenkäyntikulut pääkäsitelyssä ratkaistuissa riita-asioissa 2019, Edilex 2020/36). Oikeusministeriön Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutilta tilaama selvitys tarkasteli käräjäoikeuksien pääkäsitelyyn edenneiden riita-asioiden oikeudenkäyntikuluja vuonna 2019.

Ensinnäkin näemme positiivisena kehityksenä sen, että riita-asioiden oikeudenkäyntikulujen kasvuun pyritään puuttumaan lainsäädännön keinoin. Oikeudenkäyntikulut ovat merkityksellisiä oikeuksien tosiasiallisen saatavuuden ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin kannalta. Yleisenä huomiona katsomme, että hallituksen esityksessä on kattavasti arvioitu esityksen vaikutuksia sekä esitelly vaihtoehtoisia tai mahdollisia lisätoimenpiteitä oikeudenkäyntikulujen hillitsemiseksi ja oikeuden saatavuuden parantamiseksi. Pidämme lisäksi tärkeänä sitä, että ehdotetun muutoksen vaikutuksia ja yleisemmin oikeudenkäyntikulujen kehitystä seurataan jatkossakin.

Tässä asiantuntijalausunnossa esittelemme lakivaliokunnan pyynnöstä selvityksen (Sarasoja & Carling 2020) keskeisiä havaintoja. Havainnot painottuvat tuloksiin, joilla on merkitystä esityksessä ehdotettuun oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n muutokseen. Lisäksi nostamme esiin joitakin huomiota esityksen tavoitteesta ”parantaa oikeuden saatavuutta yhteiskunnassa pienentämällä ihmisten ja yhteisöjen oikeudenkäyntikuluriskiä riita-asioissa” (HE 201/2022 vp, s. 13).

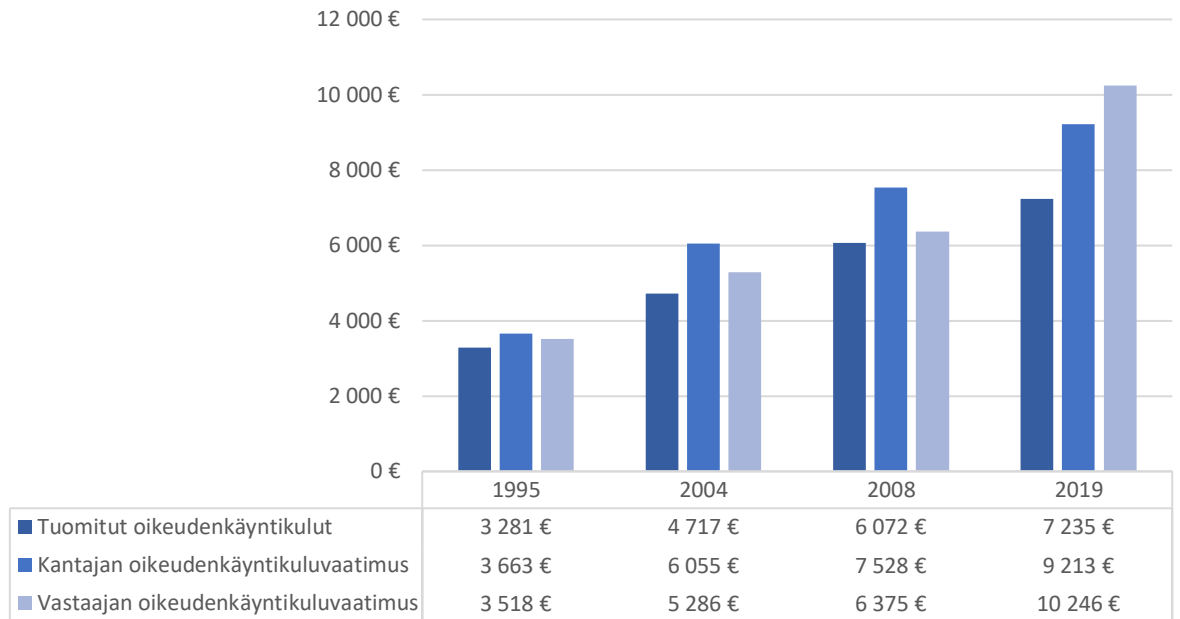
Selvityksen keskeiset tulokset

Hallituksen esityksessä on nostettu esiin selvityksen (Sarasoja & Carling 2020) keskeisimpiä tuloksia, joiden perusteella esitystä on arvioitu. Tiivistetysti keskeiset tulokset olivat seuraavat:

Pääkäsitelyssä ratkaistujen riita-asioiden oikeudenkäyntikulut olivat selvästi kasvaneet.

- Asianosaisten oikeudenkäyntikuluvaatimukset ovat kasvaneet selvästi 24 vuodessa. **Vuoteen 1995 verrattuna asianosaisten oikeudenkäyntikuluvaatimukset olivat yli 2,5 kertaa suuremmat**

vuonna 2019. Myös tuomitut oikeudenkäyntikulut olivat yli kaksinkertaistuneet samana ajanjaksona. (kuva 1).

Kuva 1

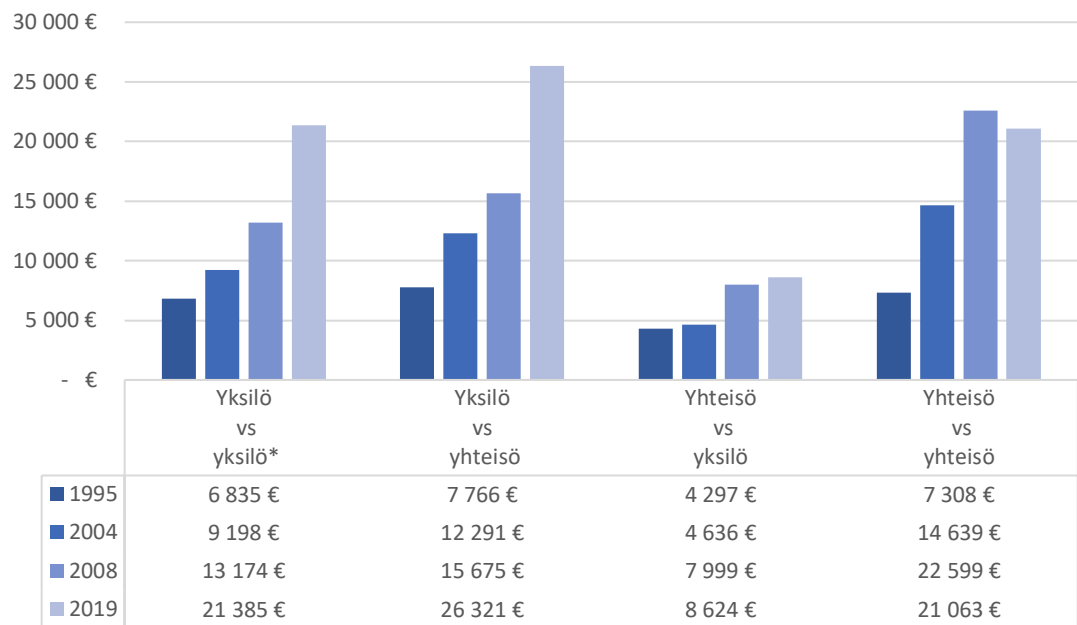
Kantajan ja vastaajan oikeudenkäyntikuluvaatimukset ja tuomitut oikeudenkäyntikulut pääkäsitellyssä ratkaistussa riita-asiassa, mediaani, euroa, 1995, 2004, 2008, 2019. Euromäärät korjattuna elinkustannusindeksillä.

- Asianosaisten yhteenlasketuista oikeudenkäyntikuluvaatimuksista koostuva **oikeudenkäyntikuluriski oli kasvanut pääkäsitellyssä ratkaistuissa riita-asioissa**. Oikeudenkäyntikuluriskillä tarkoitetaan sitä euromääräistä "riskiä", jonka riita-asian hävinnyt asianosainen voi yhteensä joutua maksamaan oikeudenkäyntikuluina. **Vuonna 2019 asianosaisten yhteenlasketut oikeudenkäyntikulut olivat noin 41 prosentissa jutuista suuremmat kuin riidan intressi.**

Vuoteen 2008 verrattuna oikeudenkäyntikulut olivat kasvaneet erityisesti yksityishenkilöiden kohdalla.

- **Vuodesta 2008 asianosaisten oikeudenkäyntikuluvaatimukset olivat kasvaneet erityisesti yksityishenkilöiden nostamissa kanteissa (kuva 2).** Yhteisöjen alulle panemissa jutuissa vastaavaa muutosta ei ollut havaittavissa tapahtunut.

- **Myös tuomitut (mediaani) oikeudenkäyntikulut olivat korkeimmat yksityishenkilön hävitessä yhteisöä vastaan nostamansa kanteen.** Nämä olivat myös ns. "tyyppitapauksia", joissa häviäjän maksettavaksi tuomittuja oikeudenkäyntikuluja useimmiten leikattiin.
- Noin kaksi kolmasosaa muiden kuin oikeusapua saaneiden yksityishenkilöiden oikeudenkäyntikuluvaatimuksista oli oikeusturvavakuutuksen tyypillistä enimmäiskorvausta korkeampia.

*Riita-asiat, joissa kumpikaan asianosainen ei ole saanut oikeusapua, vuoden 1995 osalta ei maksutonta oikeudenkäyntiä.

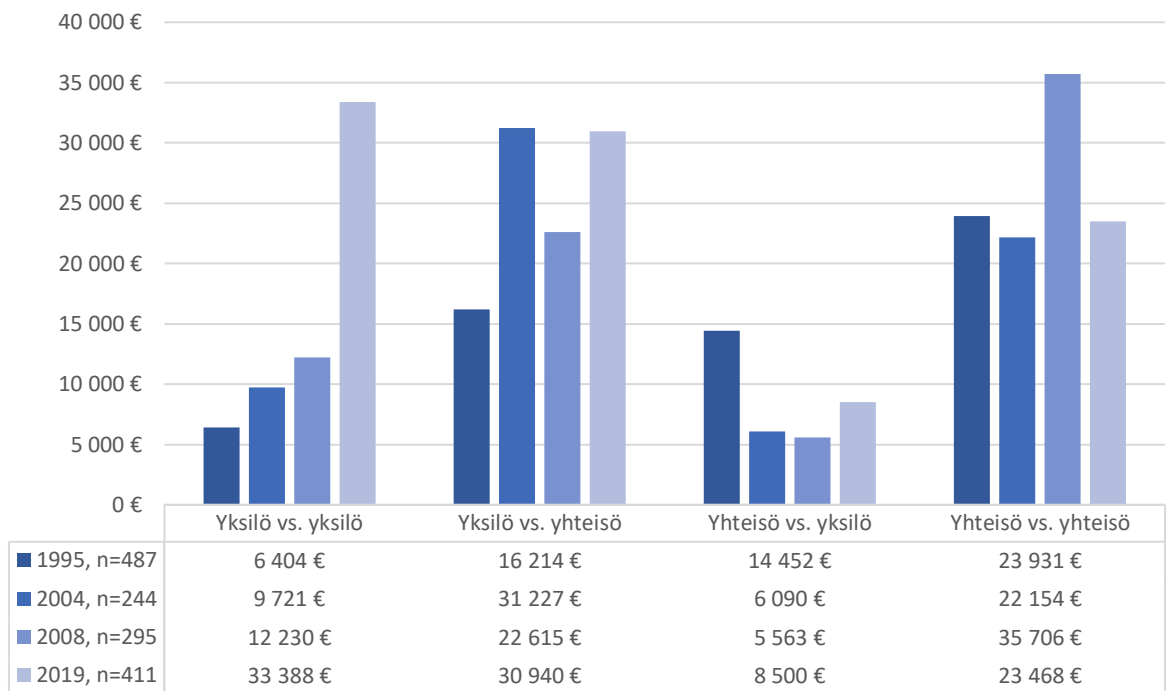
Kuva 2

Oikeudenkäyntikuluriski riita-asian asianosaissuhteen mukaan, mediaani, euroa, 1995, 2004, 2008, 2019. Euromäärät korjattuna elinkustannusindeksillä.

Häviäjän maksettavaksi tuomitut oikeudenkäyntikulut vaihtelivat suuresti asian laadun perusteella.

- **Vuonna 2019 korkeimmat oikeudenkäyntikulut olivat kiinteää omaisuutta koskevissa riita-asioissa, joissa tuomittujen oikeudenkäyntikulujen mediaani oli yli 20 000 euroa.** Matalimmat oikeudenkäyntikulut olivat perheoikeudellisissa asioissa. Molemmissa asiaryhmissä oli pääosin kyse yksityishenkilöiden välisistä riidoista.

- Oikeudenkäyntikulut tuomittiin pääasiassa voittajan oikeudenkäyntikuluvaatimuksen mukaisina muissa kuin osavoittotilanteissa. Kun oikeudenkäyntikuluja ei tuomittu voittajan vaatimuksen mukaisina, niitä leikattiin mediaaniltaan hieman alle kolmanneksella vuonna 2019. **Suhteessa eniten oikeudenkäyntikuluja leikattiin työsuhdetta koskevissa riidoissa, joissa voittaneen vastaajan oikeudenkäyntikuluja leikattiin yli puolessa ratkaisusta.**
- Pääkäsitellyssä ratkaistun riita-asian intressi (mediaani) oli kasvanut vuosikymmenessä hieman yli 40 prosenttia. **Riidan intressit olivat kasvaneet erityisesti jutuissa, joissa kantaja oli yksityishenkilö (kuva 3).** Kiinteää omaisuutta ja vakuutus sopimusta koskevissa riidoissa mediaani-intressi oli kasvanut yli 70 000 eurolla vuoteen 2008 nähden.

Kuva 2

Riidan intressin suuruus asianosaisryhmittäin, mediaani, euroa, 1995, 2004, 2008, 2019. Euromäärät korjattuna elinkustannusindeksillä.

Viran puolesta kohtuullistaminen voimassa olevan oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n mukaan oli harvinaista.

- Vuonna 2019 vain **noin kolmessa prosentissa pääkäsitelyssä ratkaistuista riita-asioista tuomittuja oikeudenkäyntikuluja kohtuullistettiin oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n nojalla** (osuus vastaava myös vuosina 2004 ja 2008).
- **Oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden kohtuullistamista oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n nojalla sovellettiin myös keskimääräistä pienempiin oikeudenkäyntikuluvaatimuksiin.** Tuomittuja oikeudenkäyntikuluja kohtuullistettiin vähimmillään 29 prosenttia ja enimmillään 100 prosenttia.
- Tietoa siitä kokonaismäärästä juttuja, joissa käräjäoikeus on mahdollisesti harkinnut oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n soveltuvuutta, mutta katsonut sen edellytyksien jäävän täyttymättä, ei ole saatavilla. Soveltamiskynnys on kuitenkin katsottu korkeaksi (HE 201/2022, s. 12).
- **Vuonna 2019 kohtuullistamisen tyyppitilanteessa jutun hävinnyt kantaja oli yksityishenkilö, joka hävisi riidan joko vakuutusyhtiötä tai (entistä) työnantajaansa vastaan.**
- Vakuutussopimuksia koskevissa jutuissa oikeudenkäyntikuluja kohtuullistettiin oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n nojalla yli kolmanneksessa kaikista aineiston vakuutussopimusjutuista (n=11). Vuonna 2019 kohtuullistetuissa vakuutuskorvausta koskevissa riidoissa oli kaikissa kyse liikennevakuutuksen pysyvää haittaa ja ansionmenetystä koskevista korvauksista, jotka molemmat ovat yleensä korkeita kertakorvauksia.

Joitakin huomioita hallituksen esityksestä

Hallituksen esityksessä ehdotetun oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n muutoksen arvioidaan helpottavan riita-asian hävinneen asianosaisen taloudellista asemaa. Muutoksen katsotaan välillisesti myös laskevan sitä taloudellista riskiä, joka oikeudenkäynnin häviämiseen liittyy, minkä arvioidaan mahdollisesti laskevan oikeudenkäyntikynnyksestä ja edistävän oikeuden tosiasiallista saatavuutta (HE 201/2022 vp, s. 14).

Kuten esityksessä huomioidaan, muutoksen mahdollisena riskinä on oikeudenkäyntikuluriskin ennakoitavuuden heikentyminen ja oikeudenkäyntikuluja koskevan epäyhtenäinen oikeuskäytännön muodostuminen (HE 201/2022 vp, s. 14). Koska ehdotettu oikeudenkäyntikulujen kohtuullistamisen laajentaminen nojaa käräjäoikeuden harkintaan, asianosaisella on rajalliset mahdollisuudet arvioida omalla kohdallaan kohtuullistamisen todennäköisyyttä ennen riidan viemistä käräjäoikeuteen tai käsittelynkään aikana. **Esityksen vaikutus oikeudenkäyntikynnyksen laskemiseen ei siis ole selvää.**

Kuten selvityksemme perusteella havaitaan, oikeudenkäyntikulujen kohtuullistamisen laajuus vaihteli merkittävästi, joskin korvattava määrä madallettiin noin puolessa tapauksista nolleen (Sarasoja & Carling 2020, s. 71). Ennustettavuuden vaikeus ei liity siis pelkästään siihen, alennetaanko korvattavaa määrää, vaan myös siihen, kuinka paljon korvausvastuuta kohtuullistetaan. On myös oletettavasti harkinnanvaraista mitä korvattavan määrän alentamisella esityksessä tarkoitetun ”kohtuuttomuuden poistamiseksi” tarkoitetaan kussakin tapauksessa.

Näkemyksemme mukaan ei siis ole lainkaan selvää, onnistuuko ehdotettu muutos laskemaan oikeudenkäyntikynnystä ja edistämään oikeuden tosiasiallista saatavuutta toivotulla tavalla, varsinkin kun esityksen mukaan se ”tuskin vaikuttaisi merkittävästi riita-asioissa aiheutuvien oikeudenkäyntikulujen määrään yleisesti” (HE 201/2022 vp, s. 14).

Pidämme kuitenkin tärkeänä sitä, että esitys pyrkii parantamaan niiden asianosaisten tilannetta, joille riita-asian häviäminen aiheuttaisi taloudellista ahdinkoa, ja puuttamalla ”kohtuuttomimpiin kuluvastuutilanteisiin”. Kuten edellä on selvitykseen nojaten todettu, oikeudenkäyntikulut ovat kasvaneet erityisesti yksityishenkilöiden kohdalla. Esityksessä arvioidaan muutoksen seurauksena korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrän alentumisen kohdistuvan erityisesti yksityishenkilöihin (HE 201/2022 vp, s. 16). Pidämme tätä positiivisena vaikutuksena.

Yhdymme myös esityksen näkemykseen vaikutusten seuraamisen tärkeydestä (HE 201/2022 vp, s. 28). Pidämme tärkeänä sitä, että oikeudenkäyntikulujen tason seuraaminen olisi mahdollisimman

yksinkertaista, jotta hallituksen esityksessä ehdotetun muutoksen vaikutuksia on mahdollista tosiasiallisesti seurata ja arvioida. Kattava ja ajantasainen tieto oikeudenkäyntikulujen tasosta voi mahdollisesti palvella oikeudenkäyntikynnyksen ja kulujen kohtuullisuuden arviointia.

Koska ehdotettu muutos koskee lain vain voimaantulon jälkeen vireille tulleita riita-asioita, esityksen tosiasiallisista vaikutuksista ei ole oletettavasti saatavilla tietoa kovinkaan pian. Pääkäsittelyssä ratkaistun riita-asian käsittelyaika oli ennen korona-aikaa 13,3 kuukautta (mediaani, 2019, Sarasoja & Carling 2020, s. 12). Lisäksi viran puolesta kohtuullistaminen on edelleen tarkoitettu poikkeussäännöksi oikeudenkäyntikulujen määräytymiselle. Kattavan tiedon saaminen siitä, minkälaiseksi ehdotetun oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n muutoksen jälkeinen soveltamiskäytäntö muodostuu käräjäoikeuksissa, voi siis kestää useamman vuoden.

Esityksen voimaantulon jälkeen onkin tärkeää arvioida myös muiden mahdollisten lisätoimenpiteiden tarpeellisuutta, varsinkin jos vaikuttaa siltä, että ehdotettu muutos ei saavuta toivottuja vaikutuksia oikeudenkäyntikynnyksen laskemiseksi ja oikeuden tosiasiallisen saatavuuden parantamiseksi.

Chris Carling
suunnittelija, väitöskirjatutkija

Laura Sarasoja
väitöskirjatutkija

Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti